

Ahlat Ağacı ve Var-Kalma Çabası

Harun M. Töle*

Özet

Bu çalışmada, Ahlat Ağacı (Nuri Bilge Ceylan, 2018) filmi, Spinoza felsefesinde önemli bir yere sahip olan “var-kalma çabası [conatus]” kavramından hareketle analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı, Ceylan’ın filmi ile “var-kalma çabası [conatus]” kavramı arasındaki ilişkileri irdelemektir. “Var-kalma çabası [conatus]” kavramını günümüz Türk sinemasının önemli yönetmenlerinden birisi olan Ceylan’ın son filmi üzerinden ele alan bu çalışmada, filmdeki ana karakterlerin taşrada var-kalma çabaları, arzuları, yaşadıkları karşılaşmaları, sevinçleri ve kederleri üzerinden Spinoza felsefesinin temel kavramlarının filmdeki izleri takip edilerek, ele alınıp incelenmektedir ve film ile Spinoza felsefesi arasında kurulan bağlantılar ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nuri Bilge Ceylan, Ahlat Ağacı, Spinoza, Var-Kalma Çabası, Karşılaşmalar, Sevinç, Keder

ORCID ID : 0000-0003-4110-9312
E-mail : harun.tole@gmail.com
DOI: 10.31122/sinefilozofi.517688

Geliş Tarihi - *Recieved*: 25.01.2019
Kabul Tarihi - *Accepted*: 10.04.2019

The Wild Pear Tree and Conatus

Harun M. Töle*

Abstract

This study analyzes the film, Ahlat Ağacı (Nuri Bilge Ceylan, 2018), through the concept of “the inclination to persist in its own being [conatus]” which occupies a significant place in the philosophy of Spinoza. The aim of the study is to examine the relation between the film and the concept of conatus. The study, discussing the concept of conatus over the last film of Ceylan who is among the most prominent director in Turkish cinema, reveals that there can be connections between the film and the philosophy of Spinoza by tracing the main characters’ conatus in the province, their wills, confrontations, happiness and sadness with the fundamental concepts of the philosophy of Spinoza.

Keywords: Nuri Bilge Ceylan, The Wild Pear Tree, Spinoza, Conatus, Encounters, Joy, Sadness

ORCID ID : 0000-0003-4110-9312
E-mail : harun.tole@gmail.com
DOI: 10.31122/sinefilozofi.517688

Received - *Geliş Tarihi*: 25.01.2019
Accepted - *Kabul Tarihi*: 10.04.2019

Giriş

“Birey, ilişkidir” G. Deleuze

Spinoza, yaşadığı dönemde olduğu kadar hayattan ayrılmasının sonrasında da ilgi çekmeye devam ederek, kendisinden sonra gelen düşünürleri etkilemeyi sürdürmüştür.¹ Deleuze’e göre Spinoza kadar değer verilen aynı zamanda da aşağılanarak, nefret edilen bir başka filozof olmamıştır (2005: 24).² Farklı okumaları ve yorumlamaları günümüzde de devam etmekte olan Spinoza’nın felsefesi, yaşam pratiğine dönüştürülebilecek, gündelik hayat içerisinde uygulanabilecek bir yapıya sahiptir. Onun felsefesi yaşamı düşünmek kadar düşünceyi yaşamakla da ilgilenmesiyle teorik olanla sınırlı kalmayıp, pratik bir hayat kılavuzuna dönüşmektedir (Argın, 2017: 21).³

Bu pratik felsefesinin öne çıkan kavramlarından birisi “var-kalma çabası [conatus]”dır. Şeylerin bir varoluş ilkesi olarak görülebilecek olan kavram, her sonlu varlığın var-kalma arzusunun olduğunu ve var-kalmak için çaba içerisinde olduğunu belirtmektedir. Spinoza’ya göre hayatımız, zorunlu karşılaşmaların bedenimizin var-kalma ve eyleme gücünü artıran etkilenişler -neşe/sevinç- ile var-kalma ve eyleme gücünü azaltan etkilenişler -keder/üzüntü- arasında salınıp durmaktadır. Kısacası hayatımız, kaçamayacağımız şekilde sevinçlendiren ve kederlendiren dolayısıyla var-kalma ve eyleme gücümüzü artıran ya da azaltan karşılaşmalar ile doludur.

Nuri Bilge Ceylan son filmi olan Ahlat Ağacı’nda, daha önceki filmlerinde yer verdiği taşraya dönüş ve taşrada var-kalma temasını, bu kez üniversiteyi bitirip yazdığı kitapla birlikte memleketine dönen ve burada çeşitli karşılaşmalar yaşayan Sinan üzerinden konu edinmiştir. Filme adını veren, yaban armudu, gelinboğan gibi isimlerle de bilinen yamuk yumuk, şekilsiz ahlat ağacı; yetim bir çocuk gibi, yalnız, yabansı, uyumsuz, kurak alanlarda kendiliğinden yetişen bir ağaç olarak bilinir. Ahlat ağacına atfedilen uyumsuz, yalnız, yabansı olma, yetiştiği arazilerde hayata tutunma ve var-kalma çabası özellikleri filmde, başta Sinan olmak üzere ana karakterlerin sembolik ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada Spinoza’nın var-kalma çabası ve duygulanışlar öğretisi üzerinden Ahlat Ağacı filmi incelenerek, film ve Spinoza felsefesi arasında ne türden bağlantılar kurulabileceği analiz edilmiştir.

1 Bergson’a göre “Her filozofun iki felsefeye sahip olduğu söylenebilir: Bir kendisinininki, bir de Spinoza’nın-ki” (Aktaran: Hardt, 2012: 121).

2 Buna ek olarak, Deleuze ve Guattari’ye göre Spinoza, “filozofların prensi”dir. “İçkinliğin ancak kendinde içkinlik olduğunu ve böylece sonsuzun devinimleriyle katedilen, yoğunlaştırıcı ordinarlarla dolu bir düzlem olduğunu tastamam bilen kişi, Spinoza’ydı. Bu yüzden filozofların prensidir o. Belki de aşkınlıkla hiçbir uzlaşmaya girmeyen, onu her yerden kovup çıkaran tek filozof odur” (2001: 49).

3 Baker, Spinoza’nın “Peki bunlarla ne yapacağız?” sorusunu sormadan düşünce üretmediğini, felsefesinin pratik nitelikte olduğunu ve örneklerini günlük hayattan verdiğini belirtmektedir (2009: 18). Bu durumun daha geniş açıklamasını Baker’in “Felsefenin büyük kitaplarının harikulade bir özelliği, hem ‘sokaktaki insan’ın okuyup anlayabileceği, hem de yalnızca işin ‘jargonundan’ haberdar olan uzmanların, yani felsefecilerin başedebileceği iki ayrı düzlemde yazılmış olmalarıdır. Yayın dünyamıza üçüncü kez sessizce giren Spinoza’nın Ethica’sı işte bu tür kitaplar arasında belki de tarihsel önemi en yüksek olanlardandır. Sokaktaki insanın anlayabilmesi bütün teknik okuma zorluklarına karşı, yalnızca mümkün değil, zorunludur, çünkü orada yalnızca ve yalnızca -herkesin doğal olarak ‘fikir sahibi’ olduğu- ‘günlük hayattan’, ‘yaşam pratiğinden’, ‘tutkularından’, ‘imgelemden’ ve ‘bireysel ya da kolektif’ yaşamdan bahsediliyor” ifadelerinde görmekteyiz (2009: 31).

Varoluşta Direnme: Spinoza ve Var-Kalma Çabası [Conatus] Kavramı Üzerine

Spinoza'nın başarıya olan Etika, sorduğu sorular ve verdiği cevapları geometrik düzene göre kanıtlamış olması sebebiyle felsefe tarihinde önemli bir konum elde etmiştir.⁴ Etika'da Spinoza'nın yanıt aradığı temel sorular Yaşar'a göre "İnsanı edilgin kılan, onu bulanık ve yanlış düşüncelere sevk eden kederli duygulardan nasıl kurtulunur? Duyguları denetleme noktasında akıl neyi yapabilir, neyi yapamaz? Bununla birlikte, nasıl bir düşünme ve yaşama biçimi gerekli ki, insan doğanın ya da Tanrı'nın mükemmelliğini görerek gerçek mutluluğa ulaşabilsin?"⁵ şeklindedir (2017: 53). Deleuze ise Etika'nın sorularını şu şekilde ortaya koymaktadır:

Sevinçli tutkuların doruğuna nasıl ulaşılır? Ve buradan, özgür ve aktif duygulara nasıl geçilir (Doğa içindeki yerimiz bize kötü karşılaşmalar ve kederlere mahkûm ediyor görünse de)? Tam tamına aktif duyguların kaynağı olan upuygun fikirleri oluşturmak nasıl başarılabilir (doğal koşulumuz bizi sadece bedenimiz, zihnimiz ve diğer şeyler hakkında upuygun olmayan fikirler edinmeye tutsak kılsa da)? kendimizin, Tanrının ve şeylerin bilincine nasıl varılır – sui et Dei et rerum aeterna quadam necessitate conscius (bilincimiz yanılısamalardan kopamaz görünse de)? (2005: 36).

Genel bir ifadeyle Spinoza'nın, etikle ilgili olan "nasıl yaşamalıyım?" sorusunu konu edindiği ve buradan hareketle eserine Etik adını verdiği görülmektedir (Balanuye, 2017: 31).

Spinoza'nın etik⁶ anlayışını kavramak için başvurulması gereken kavramlardan birisi "var-kalma çabası"dır.⁷ Spinoza'ya göre var olan bir şey var oldukça kendi varlığını

4 Spinoza Etika'nın alt başlığını "Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış" olarak belirlemiştir. Onun geometrik yöntemi izlemesiyle ilgili çeşitli nedenler ileri sürülmüştür. "Bu konudaki akademik tartışmalar, seçimin her şeyden önce tarihsel bir belirlenim olabileceğini ileri sürer: 17. yüzyılın, belirgin bir yönelim olarak skolastik düşünüşün kusurlarından kurtulmayı amaçladığı, bunun yerine daha sağlam bir zeminden yola çıkan ve mantıksal bir kesinlikle birbirine bağlanan önermelerin kuracağı güvenilir sonuçlara varmak dönemin genel-geçer kabulleri arasındaydı (...) Kimilerine göre Spinoza'nın seçimi basitçe pedagojik, yani, anlatmaya çalıştığı öğretiyi sistematik bir sıra-düzende ve olabildiğince açık-seçik bir işlem sırasıyla sunmak, böylece anlaşılıp öğrenilmesini kolaylaştırmaktır. Kimi başkalarına göre ise, Spinoza'nın geometrik yöntemi seçmesi, geliştirdiği öğretinin zorunlu bir gerektirmesidir; bir başka deyişle, 'anlatılan' ile 'anlatılma biçimi' aynı öğretinin zorunlu bileşenleridir (...)" (Balanuye, 2016: 68).

5 Fransez, filozofların genel olarak "bilgi" arayışı ile felsefe yaptıklarını, buna karşın Spinoza'nın ise "mutluluk" arayışı ile güdülenerek felsefe yaptığını belirtmektedir. "Örneğin, Descartes'in düşünmeye başlarken kendisine sorduğu ilk soru: 'Ne biliyorum?' sorusudur... 'ne kadar bilebilirim ve hangi bilgilere güvenebilirim?'. Spinoza ise yola çıkarken, 'bu yaşamı en iyi şekilde nasıl yaşarım?... bir insan için iyi bir yaşam nedir?... kusursuz bir yaşam nedir?... Acaba öyle bir şey var mıdır ki, onu elde ettiğimde yaşamımı sürekli mutlu ve yüce bir sevinç içinde sürdüreyim' gibi sorular sorar kendine. Bu sorular birer Etik sorusudur ve Spinoza da bu nedenle, Felsefesini sunduğu yaşamının yapıtına Etik adını verir" (2012: 79).

6 Deleuze, Spinoza'nın etikle ilgilendiğini ve ahlak yapmadığını belirtir. "Etik, bir güç sorunudur, bir kudret sorunudur; hiçbir zaman bir ödev sorunu değildir" (2000: 31-32). Ona göre etik, varolma biçimlerimizin ne olduğuna odaklanarak yaptıklarımızı ve söylediklerimizi değerlendirdiği, ahlakın ise aşkın değerlerden hareketle eylemlerimizi ve niyetlerimizi yargıladığını belirtmektedir (Yücefer, 2017: 79-80).

7 Latince çaba göstermek "conor", çaba veya eğilim "connatus" dur (Deleuze, 2000: 182). Conatus kavramının tarihsel köklerini Gamlund, Aristoteles ve Stoacılara dayandırmaktadır (2007: 7), Wolfson'a göre kavramın kökeninde Stoacı düşüncenin, Zenon'un, Cicero'nun, Diogenes Laertios'un, Aquinolu'nun, Scot'un, Augustinus'un, Telesio'nun, Campanella'nın etkileri bulunmaktadır (Aktaran: Akal, 2016: 239). Yaşar, kavramın ilk olarak Spinoza'nın Ethica'sında karşımıza çıkmadığını belirtmektedir. "Başlangıçta, appetitus kavramıyla birlikte, Stoacı orme kavramını karşılamak için

sürdürmeye çabalamaktadır (Yaşar, 2017: 55). Etika'da Spinoza bu çabayı şu şekilde açıklamaktadır: "Her şey kendi varlığında devam etmek için elinden gelen bütün çabaları yapar" ve "Hiçbir şeyde onu yok edebilen, yani varlığını ortadan kaldıracak bir şey yoktur; fakat tersine olarak, o şey kendi varlığını ortadan kaldıracak her şeyin karşıtıdır. Ve böylece o, gücü yettiği kadar kendi varlığında sürüp gitmeye çabalar." Spinoza'ya göre hiçbir varlık bir dış nedenin etkisi olmadan kendini ortadan kaldırmamaktadır (2011: 137).⁸

Conatus, varoluşu korumak ve olumlamak için bir eğilimdir, varoluşa geçmek için değildir (Deleuze, 2000: 78). Varoluş bir kez verildikten sonra varoluştaki sürüp gitme çabası (Deleuze, 2005: 228), "o şeyin fiili (actuel) özü dışında bir şey değildir" (Spinoza, 2011: 138). Her varlığın özünde verili olan bu çaba, üzerinde düşünülen ve karar verilen bir çaba olmayıp, her varlık Tanrı'nın özünün fiilen eylemeklik oluşunun zorunlu bir gerektirmesiyle var kalmak için çabalamaktadır (Balanuye, 2016: 139). Spinoza'nın tanımladığı çaba, her tekil varlığın edimsel özü (essentia) olmasının yanı sıra her tekil varlığın gücü (potentia) olarak karşımıza çıkmaktadır (Akarsu, 2015: 208). Deleuze conatus'un varolan her kipin hakkı olduğunu belirtmektedir:

Belirleyici duygular altında (sevinç ve keder, sevgi ve nefret...) verili duygulanışlar aracılığıyla (nesnelere fikirleri) varolmakta direnmek için (benimle uyuşmayı, zarar vereni yıkmak, bana faydalı olanı ya da uyanı korumak) yapmaya belirlendiğim her şey benim doğal hakkımdır (2005: 81).

Spinoza, bedenimizin eyleme gücünü artıran veya azaltan, tamamlayan ya da tutan her şeyin fikrinin zihnimizin düşünme gücünde de aynı etkiyi yaptığını söylemektedir. Yani bedenimizin eyleme gücü bir dış nedenden olumlu ya da olumsuz etkilendiğinde, zihnimizin düşünme gücü de aynı şekilde etkilenecektir. Arzu, neşe ve keder bu etkilenişlere bağlı olarak zihni kuşatan duygulanışlardır.⁹ Diğer tüm duygulanışlar bu üçünden türemektedir (2011: 139-140). Spinoza birçok duyguyu conatus'un dışavurumu olarak arzunun, sevincin ve kederin nedeni olan karşılaşmalardan türetmiştir. Eyleme gücünü artıran karşılaşmalara yönelmek, azaltan karşılaşmalardan kaçınmak temel itkisine bağlı olarak kapsamlı bir duygulanışlar açıklaması yapmıştır (Balanuye, 2016: 145).

Arzu, hem bir iştahdır hem de bu iştahın bilincine sahip olmaktır (Spinoza, 2011: 139).¹⁰

kullanılmış. Ayrıca daha belirgin olarak, güçler arasındaki mücadeleyi tanımlamak üzere, savaşla ilişkili bir bağlamda kullanıldığını da görüyoruz. Machiavelli (virtu) ve daha sonra Spinoza (fortitudo), bu polemolojik (savaş/çatışma bilimi) geleneğin içinde yer alırlar. Spinoza, conatus kavramını aslına bakılırsa 1671 ve 1675 yılları arasında bir dönemde, Hobbes'un yazdıklarını okuduktan sonra ortaya koymuştur. Fakat sadece bir güç ontolojisi temelinde; bu da Spinoza'nın conatusunun Ethica ve Tractatus Politicus'ta orjinal anlamını üsteleneceğine dayanmaktadır" (2017: 54).

8 Spinoza, conatus kavramını sadece insanlar ya da zihinleriyle öne çıktığı düşünülen varlıklar için değil, sonlu varlıkların tümü için geçerli olan bir itki olarak kullanmaktadır. "Gerçekte, bir ırmak yatağında duran sert bir taş parçasının, hiçbir dış etki olmasa, olduğu gibi olmaya devam etme eğiliminde olacağını kabul etmekte güçlük yoktur. Oysa ırmağın suları ve sularla taşınan diğer bedenlerin taşa uygulayacağı etkiler, sürtünme ve aşındırma zamanla taş bedeninin ufalanmasına yol açacaktır" (Balanuye, 2016, 139-140).

9 Spinoza duygulanış deyince "Bedenin etkileme (tesir etme) gücünün artmasına veya eksilmesine, tamamlanmasına ya da indirilmesine sebep olan bu Beden duygulanışlarını, aynı zamanda bu duygulanışların fikirlerini anlıyorum. Bu duygulanışlardan birinin upuygun sebebi olabildiğimiz zaman duygulanış deyince bir etki (action); başka durumlarda bir edilgi (passion) anlıyorum." demektedir (2011: 131).

10 Var-kalma çabası, "yalnızca zihne ilişkin olarak düşünüldüğünde 'irade', hem zihin hem de bedene ilişkin düşünüldüğünde ise 'iştah' adını alır. Dolayısıyla, hem irade hem de iştah dediğimizde aslında varlığımızın özünü ifade etmiş oluyor ve var kalma çabamızı dillendirmiş oluyoruz... Spinoza, iştah

Sevinç, zihni daha büyük bir yetkinliğe geçiren tutkudur. Sevinç duygulanışı, zihne ve bedene çevrildiğinde neşe ya da hoşlanma adını alır. Keder, zihni daha az yetkin kılan tutkudur. Zihin ve bedene çevrilen keder duygulanışı elem veya melankoli adını alır (Spinoza, 2011: 140). Anlaşıldığı üzere sevinç varolma gücümüzün azdan çokta doğru yükselmesi sonucunda ortaya çıkan tutkuyken, keder varolma gücümüzü engelleyen, azaltan ya da bitiren tutkudur (Tatián, 2016: 69). Spinoza bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Keder insanın etki (hareket gücünü) azaltır veya indirir yani insanın kendi varlığında devam ettirmeye çalıştığı çabayı azaltır veya indirir. Böylece keder bu çabaya karşıttır; insanın kederle duygulanmış olan her çabası kederi kaldırmaya uğraşır. Fakat (kederin tanımına göre) keder ne kadar büyükse, insanın zorunlu olarak karşı koyduğu hareket (etki) gücü de o kadar büyüktür; öyle ise keder ne kadar büyükse, insanın kendi hesabına kederi ortadan kaldırmak için çabasını sağlayan güç de o kadar büyüktür; yani kederi ortadan kaldırmaya çalıştığı arzu ve iştah da o kadar büyüktür. Bundan sonra, sevinç insanın icra etme, etki yapma gücünü arttırdığı ya da tamamladığı için, aynı yoldan kolaylıkla kanıtlanır ki, bir sevinç duygusuna sahip olan insan onu korumaktan başka bir şey arzu etmez. Ve sevinç ne kadar büyükse bu arzu da o kadar büyük olur (2011: 159).

Dolayısıyla hayat denilen zorunlu karşılaşmalar dünyasında beden¹¹ eyleme, var-kalma, güçlenme yetkinliğini artıran ya da azaltan etkileşimler bulunmaktadır (Balanuye, 2017: 101). Bu karşılaşmalar ve etkileşimlerde insan bazen edilgen (pasif) bazen de etkin (aktif) olabilmektedir. Edilgin duygulanışlardan kaynaklı arzu ve sevinç var-kalma çabasını kesin bir şekilde arttırmayıp rastlantılara bağlıyken, etkin arzu ve sevinç insanın kendi eyleme gücünden kaynaklandığı için her durumda var-kalma gücünü arttıracaktır (Balanuye, 2016: 152-154).

Spinoza'ya göre insan varlığını korumak ve akla uygun bir hayattan zevk alabilmek için iyi ve faydalı olduğunu düşündüğü şeylere yönelmelidir:

Tabiatın bulunan kötü olduğuna hükmettiğimiz her şeyi, başka bir deyişle, var olmamıza ve Akla uygun bir hayattan tat almamıza imkân bırakmayacak derecede engel olabileceğine hükmettiğimiz her şeyi, en emin görünen yoldan uzaklaştırmamız doğru olur. Tersine, varlığımızın korunması ve Akla uygun bir hayattan tat almamız için iyi ve faydalı olduğuna hükmettiğimiz her şeyi kullanmak üzere almamız ve her bakımdan onlardan faydalanmamız yerinde olur; ve mutlak olarak söylenirse, Tabiatın yüce Hakkına göre herkesin kendisi için faydalı olması gerektiğine hükmettiğini yapması doğru olur (2011: 256).

Buradan hareketle Spinoza'nın etik anlayışında iyi ve kötü var-kalma çabasına faydalı ya da zararlı olmasına göre tanımlanmaktadır:

Varlığımızın korunması için faydalı veya zararlı olan yani işleme, etki gücümüzü ya artıran ya da eksilten, ya tamamlayan ya indiren şeye iyi veya kötü diyorum, öyle ise bir şeyin bizi sevinç veya kederle duygulandırması bakımından biz ona iyi veya kötü deriz; ve böylece iyi ve kötü

ve arzu kavramları arasında bir fark olmadığını, ancak 'arzu'nun iştahının farkında olması bakımından insana ilişkin düşünülmesi gerektiğini belirtir. Öyleyse bir şeyi arzuladığımı söylediğimde, o şeye yönelik iştah duyuyor (aynı şeye iştah duyan herhangi bir başka canlı gibi) ve (bilinçli bir varlık olarak) bu iştahı duyduğumun bilincinde oluyorum" (Balanuye, 2016: 142).

11 Balanuye karşılaşmalar ve beden ilişkisi ile ilgili şunları söylemektedir: "Bütün deneyimlerimiz karşılaşmalardan oluşur ve her karşılaşmada taraflar her zaman bedenlerdir: Su içmek, ben bedenimle su bedeninin, dondurma yemek, ben bedenimle dondurma bedeninin ya da çiçek koklamak, yine ben bedenimle çiçek bedeninin karşılaşmasından ibarettir. Şu an benden beş yüz km uzaktaki annemin kurabiyelerini düşünülüyor olsam da, gerçekte cereyan eden, evvelden deneyimlediğim, o kurabiye bedenleriyle bir ya da birkaç karşılaşmanın bedenimde bıraktığı izlerden başkası değildir" (2016: 118).

bilgisi ya sevinç ya keder fikrinden başka bir şey değildir ki o da zorunlu olarak ya sevinç ya keder duygulanışından çıkar, fakat bu fikir duygulanışla, Ruhun Bedenle bir olduğu tarzda birdir; yani bu fikir, gerçekte, asıl duygulanıştan veya birçok duygulanışın fikrinden ancak onun hakkında görüşümüzle ayrılır; öyle ise iyi ve kötü hakkında bir bilgi, hakkında şuur edinmemiz bakımından, duygulanıştan başka bir şey değildir (2011: 206).

Buradan anlaşılacağı üzere Spinoza’da iyilik veya kötülük yerine iyi ve kötü vardır:

İyi, bir beden kendi ilişkisini bizimkiyle doğrudan bileşime soktuğunda söz konusu olur ve kudretininin tamamı ya da bir parçası bizim kudretimizi artırır. Mesela, bir besin. Bizim için kötü, bir beden bizim bedenimizin ilişkisini çözüp dağıttığında söz konusu olur; özümüzle uyuşan ilişkiler dışındaki başka ilişkiler altında parçalarımızla ilişkiye birleşiyor olsa da: Kanı bozan zehir gibi. O halde iyi ve kötü nesnel ama görelî ve kısmî bir ilk anlam taşırlar: Doğamızla uyuşan ya da uyuşmayan (Deleuze, 2005: 30).

Kısacası Spinoza’da, içinde keder olan ve eyleme gücümüzü azaltan şey kötüyken, sevinçli olan ve eyleme gücümüzü artıran şey iyidir (Kalaycı, 2015: 245).

Güç ve erdemden aynı şeyi anlayan Spinoza’ya göre erdem ve var-kalma çabası arasında da ilişki bulunmaktadır. O bu ilişkiyi şöyle açıklamaktadır:

Bundan sonra, madem ki erdem insanın kendi tabiatının kanunlarına göre hareket etmeden başka bir şey değildir; herkes kendi varlığını ancak kendi tabiatının kanunlarına göre koruyabilir; buradan şu sonuç çıkar ki; 1) Erdemin ilkesi insanın kendi varlığını koruması için çaba harcamasıdır (çalışmasıdır), üstün mutluluk (félicité) insanın kendi varlığını korumasından ibarettir; 2) Erdem kendi kendisi için istenmelidir (yani erdem arzusu kendisi için olmalıdır) ve kendisine karşı iştah duyulması gereken ondan daha değerli, ya da bize ondan daha faydalı bir şey yoktur; 3) En sonra, kendilerini ölüme bırakanların ruhları güçsüzlüğe uğramıştır ve büsbütün kendi tabiatlarıyla karşıtlık halinde bulunan dış nedenler tarafından yenilmişlerdir (2011: 212).

Spinoza’da erdem, ahlaki buyruklara itaat olmayıp, düşünmek, yaşamak ve dünyanın keyfini sürmek, gücümüzü en üst noktasına yükseltmek olarak anlaşılmaktadır. Mutluluk da erdemdir “ve mutluluk mükafâtına sahip olacağımızı düşünerek ihtirasları, arzuları ve diğer başka şeyleri bastırabilmek mümkün değildir. Aksine, yalnızca tastamam bir mutluluğun keyfini sürmekteyse eğer, ‘ihtiraslarımızı bastırabilme’ yeteneğine sahip olabiliriz, ki tastamam mutluluğun keyfini sürmekle, Spinoza, bilhassa düşünmeyi, düşünme özgürlüğüne sahip olabilmeyi kastetmektedir” (Tatián, 2016: 74).

Spinoza’ya göre “İnsana, tabiatta Akıl düsturuna göre yaşayan bir insandan daha faydalı hiçbir tekil şey yoktur... öyle ise tekil şeyler arasında insana insandan daha faydalı bir şey yoktur” Buna ek olarak:

Her insan kendisine faydalı olan şeyi en fazla aradığı zaman, insanlar birbirlerine çok faydalı olurlar. Zira, herkes kendisine faydalı olanı ne kadar çok ararsa ve kendisini korumaya ne kadar çalışırsa o kadar erdeme sahip olur ya da aynı anlama gelmek üzere Tabiat kanunlarına göre yaşamak için sahip olduğu güç o kadar büyüktür. Fakat, insanlar akıl düsturuna göre yaşadıkları zaman birbirleriyle en çok uyuşurlar. Öyle ise herkes kendi kendisine faydalı olanı en çok aradığı zaman, insanlar birbirlerine karşı en faydalı olurlar (2011: 222-223).

Var-kalma çabasını olabildiğince üst düzeyde sağlamak için erdemli bir etkinlik içinde olmayı başarabilen insan, ortak nosyonları paylaştığı diğer insanlar için de etkin olma

olanaklarını çoğaltabilecektir. Dolayısıyla ötekine yardım etmenin tek yolu “ona, kendi doğasından kaynaklanacak biçimde çıkarını gözetme arzusu ve bu arzuyu gerçekleştirebilecek bir eyleme gücü kazandırmaktır” (Balanuye, 2016: 174-175). Buradan mümkün olan en dolu şekilde diğerleriyle birlikte yaşamaya çaba gösterme (Tatián, 2016: 74) ilkesine ulaşarak, var-kalma çabasının toplumsal boyutunun temeli atılabilmektedir.

Uyumsuz, Yalnız, Şekilsiz: Ahlat Ağacı Filmine Dair

Filmin Künyesi

Yönetmen: Nuri Bilge Ceylan, Senaryo: Akın Aksu, Ebru Ceylan, Nuri Bilge Ceylan, Yapımcı: Zeynep Özbatur Atakan, Oyuncular: Aydın Doğu Demirkol (Sinan), Murat Cemcir (İdris), Bennu Yıldırımlar (Asuman), Hazar Ergüçlü (Hatice), Serkan Keskin (Yazar Süleyman), Tamer Levent (Büyükbaba Recep), Akın Aksu (İmam Veysel), Öner Erkan (İmam Nazmi), Görüntü Yönetmeni: Gökhan Tiryaki

Filmin Özeti

Sinan üniversitede sınıf öğretmenliği bölümünü bitirip, yazdığı “Ahlat Ağacı” isimli ilk kitabıyla birlikte Çanakkale’nin Çan ilçesindeki evine döner. Gönülsüzce geldiği memleketinde yazdığı kitabını bastırabilmek için gerekli olan parayı bulmak için çeşitli yollar deneyen Sinan, bu süreçte bir yandan babası İdris’ten kaynaklanan ailevi sorunlarla karşı karşıya kalıp, babasıyla sürtüşmeler yaşarken, diğer yandan bir süredir görmediği tanıdık insanlarla karşılaşır. Sinan yaşadığı tüm karşılaşmalarla birlikte bir değişim geçirerek, kendisini bulma süreci içerisine girer.

Karşılaşmalar: Ahlat Ağacı ve Var-Kalma Çabası [Conatus]

Baker, hayatı her şeyin varlığını sürdürmek için belirsizce ve sonsuzca harcanan bir çabanın süregidişi olarak nitelendirmektedir (2009: 17). Hayata gelmiş olmak varlığı her an çözüp dağıtabilecek bir şeyle karşılaşma olasılığı anlamına gelmektedir (Deleuze, 2000: 75). Bu “sonsuz karşılaşmalar içinde, hem diğer varlıklar üzerinde etkide bulunan hem de tüm diğer varlıklardan etkilenen insan modusu¹² çok büyük ölçüde bu etkilerden türeyen duygularla hareket eder”, hareketlerimizin kaynağı olan “var-kalma çabası” (conatus) bizi Doğa/Tanrı’daki zorunluluk gereği zorunlu olan bu karşılaşma ve etkileşimler evrenine karıştırır (Balanuye, 2017: 72-101) ve iyi karşılaşmalar sevince, kötü karşılaşmalar ise kedere sürükler (Deleuze, 2013: 237-240).¹³ Ayrıca “insan bedeni dış cisimlerle duygulanmış ise bu cisimler var

¹² Balanuye, modus kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “Spinoza’ya göre her sonlu varlık –yani çevremizde gördüğümüz irili ufaklı her şey bir ‘tarz’dır. Spinoza bu şeylere kendi sisteminde modus der. Latince modus, çevresindeki diğer şeyleri etkileme ve onlardan etkilenmeye elverişli olmaklık anlamında kullanılır” (2017: 37).

¹³ Deleuze bu durumu şu şekilde açıklar: “Ya varolan kip kendisiyle uyuşan diğer varolan kiplerle karşılaşır ve onların ilişkisini kendi ilişkisiyle bileşime sokar (mesela, çok farklı yollardan, bir gıda, sevilen bir varlık, bir müttefik); ya da varolan kip kendisiyle uyuşmayan ve onu çözüp dağıtmaya, yıkmaya eğilimli başka kiplerle karşılaşır (bir zehir, nefret edilen bir varlık, bir düşman). İlk durumda, varolan kipten duygulanma yeteneği sevinç ve sevgi temelli duygular olan sevinçli hisler-duygular ile, diğer durumda ise keder ve nefret temelli kederli hisler-duygular ile doldurulmuştur” (2005: 79-80). Bu durumu Nahum’un şu örneğiyle daha anlaşılır kılmak mümkündür: “Yaşarken dışarıdan bir şeyler alıp vermediğim, dışsal cisimleri kendi parçalarımla birleştirmedığım bir an bile yok. En başta sürekli solunum halindeyim. Sonra, sözcğelimi bu bildiriye okurken su içme gereği duymamın nedeni de bu. Yani kesintisiz bir şekilde dışsal şeyler tarafından etkileniyorum. Bu etkilenişler kimi zaman

olmasa ve hazır bulunmasa bile, ruh onları hazırmış gibi görecektir” (Spinoza, 2011: 97). Yani başka bedenlerle karşılaşmalarımız belleğimizde iz bırakmaktadır. Bu şu anlama gelmektedir:

Böylece insan zihni, dış beden etkisiyle “etkilenmiş” bedeni –bu etki sürdükçe- duyacak, onu etkileyen dış beden artık mevcut değilken de, beden yeni bir (ya da birkaç) etkiyle etkileninceye kadar aynı fikri koruyacaktır. Daha kısa bir ifadeyle, zihnim bedenimi etkileyen bir dış beden bedenimdeki etkisini, o beden artık orada değilken de duyacaktır. Ne zamana kadar? Bedenim yeni bir etkiyle etkileninceye kadar. Ancak bu yeni etki ile birlikte zihnim de bedenimin yeni etki konfigürasyonunu duyacaktır. (Balanuye, 2016: 113).

Zihnimizin ve bedenimizin ortak mimarisini “dış cisimlerin bedenimiz üzerindeki etkisi (affectiones), yani bedensel karışımlar; bunların bizde korunması (imajlar ve hafıza); bunların bizim eyleme gücümüzü artırıp azaltmaları (sevinçler ve kederler) ve bütün bunlara dair oluşturduğumuz fikirler (idea)” olarak özetlemek mümkündür (Baker, 2009: 28).

Sinan kasabaya iner inmez ayağının tozuyla kuyumcuyla karşılaşır. Kendisini durdurup çay içelim diyen kuyumcuyla olan bu karşılaşmadan hoşlanmayan Sinan, eve gitmesi gerektiğini söyleyerek uzaklaşmaya çalışır. Buna karşın kuyumcu, ısrarla muhabbeti sürdürerek onu bir an önce uzaklaşmak istediği bu karşılaşmanın içinde tutar. Kuyumcu babasına çeyrek altın verdiğini ve hala geri getirmediğini söyleyerek ona hatırlatmasını ister. Sinan’ın kuyumcuyla olan bu karşılaşmadan hoşnut olmamasının nedenini konuşmada babasının altınları vermemesiyle ilgili söylediği “Vermedi mi gene?” cümlesinde görmek mümkündür. Burada geçen “gene”, babasının geçmişte de benzer bir davranışta bulunduğunu göstermektedir.

Görsel 1, Görsel 2: “Kuyumcu ile karşılaşma”

Filmde baba karakterini yani İdris’i tanımamızı sağlayan ve Sinan’ın ondan nefret, hoşlanmama, küçümseme, alay etme duygulanışlarının kaynaklarını gösteren karşılaşmalardan birisi de Sinan’ın öğretmenlik ataması sınavı için gittiği Çanakkale dönüşü yolda Muharrem Hoca’yla olan karşılaşmasıdır. Muharrem Hoca parmağıyla ganyan bayini işaret ederek “Ganyan bayine git ganyan bayine. Git de seni görünce utansın biraz. Öğretmen dediğin topluma örnek olur biraz. Ne biçim öğretmen bu ya. Git de utansın biraz” diyerek yoluna devam eder. Bu cümlelere öfkelenen Sinan “Sana mı kaldı toplum? Kendine bak. Kel” diye cevap verir ve ganyan bayine giderek babasıyla konuşmaya başlar. Babasına “Öğretmenlerevine gidip oturacağına gelip bu ahmaklar arasında oturuyorsun” der. Babasının “hangi ahmaklar?” sorusu üzerine etrafına bakan Sinan, ganyan bayinin boş olduğunu görür.

eyleme gücümü artırıp beni sevindiriyor, kimi zaman gücümü azaltıp beni kederlendiriyor. Sözgelimi su içtiğimde, birtakım dışsal cisimleri (oksijen ve hidrojen atomları vs.) kendi yararım için edinmiş oluyorum, böylece parçalarımın ilişkisini takviye ediyorum, güçleniyor, ferahlıyorum...” (2010: 91-92).

Az önce yaşadığı karşılaşmanın kendisinde yarattığı öfke, babasına duyduğu nefret, sahip olduğu önyargılarla birleşince Sinan'ın bakışı bulanıklaşmış ve dolu olacağına inandığı ganyan bayisini boş olmasına rağmen dolu olarak görmüştür.

Babasına karşı, Spinoza'nın "bir dış nedenin fikriyle birlikte bulunan keder" (2011: 183) olarak tanımladığı nefret duygulanışıyla dolu olan Sinan, aynı zamanda onun yaptıklarından hoşlanmamakta, ondan tiksiniyor. Bunun nedeni, Spinoza'nın tiksini (aversion) "iğreti olarak kederin nedeni olan bir şeyin fikriyle birlikte bulunan bir kederdir" (2011: 183) tanımında gördüğümüz üzere babasının onu kederlendirmesidir.

Sinan konuşmasına her gelişinde babasının borçlu olduğu birisinin yolunu kesmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek devam eder ve "Kendi bataklığına bizi de çekiyorsun farkında değil misin?" diye sorar. Babası "Kim kesti yolunu? Olur muymuş öyle şey. Saygısızlığa bak." cevabı Sinan'ı daha da öfkeliendirir ve "Etrafındaki herkes senin yüzünden bu kadar mutsuzken bu neyin rahatlığı? Var mı bunun bir sırrı?" diye sorar. Babasının kendisini anlamadığını düşünen Sinan, babasının sadece gazete okuduğu ve oyun oynamadığını (film boyunca kumar oynadığı görülmez) söylemesiyle de ikna olmaz ve onun değişmeyeceği fikriyle ayağa kalkıp gider.

Görsel 3: "Muharrem Hoca ile Karşılaşma"

Görsel 4: "Ganyan Bayi"

Peki İdris'den dolayı mutsuz olanlar kimlerdir? ya da bir dış neden olarak İdris, Sinan dışında, başka kimleri kederlendirmektedir?

Filmin daha önceki sahnelerini yeniden düşündüğümüzde İdris'in elindeki paraları altılı ganyana yatırması, emeklilik parasıyla toprak ve hayvan işleriyle ilgilenme arzusuna sahip olması ve evlenmek için seçtiği adamdan farklı biri haline geldiğini düşünmesi nedeniyle karısı mutsuzdur. İdris'le evdeki karşılaşmalarında kendisinde uyanan kederi ona, öfke dolu sözlerle, sevgisiz ve yok sayan davranışlarıyla göstermektedir.

Diğer bir mutsuz olarak İdris'in babasını göstermek mümkündür. Babası İdris'in su çıkmaz denilen kuyudan su çıkarma çabasındaki ısrarının kahvede alay konusu olmasından, İdris'in pet şişelere su koyup güneşte ısıtarak elini yıkama türünden denemelerinden, aklının fikrinin oyunda ve eğlencede olmasından, onun herkes gibi olmamasından yani normal olmadığını düşünmesinden kaynaklı olarak ona öfkeli. Ve Spinoza'ya göre "... bir şey kederle duygulandığı zaman, bir dereceye kadar yıkılmıştır ve o ne kadar büyük bir kederle duygulanmış ise bu yıkılış da o kadar büyüktür" (2011: 147).

Bir başka sahnede Sinan'ı aylak aylak yürüyerek köydeki evlerinin oraya giderken görürüz. Evin bulunduğu araziye girdiğinde uzakta dallarında bir ipin sallandığı ağaç altında yatan babasının bedeni ile karşılaşır. Göstergelerden hareketle babasının intihar etmiş olabileceğini düşünerek ya da umut ederek bir süre öylece kaldıktan sonra geri dönüp

oradan uzaklaşır. Bir süre yürüdüktan sonra duraklar, dayanamayıp babasının bedeninin olduğu yere gider. Babasının bedenini tıpkı bebekliğinde olduğu gibi karıncalar sarmıştır ve aslında uyuya kalmıştır.¹⁴ Sinan, “Ne diye yatıyorsun güneşin altında? Bişey oldu sandık. Karıncalar marıncalar sarmış her yanını. Nasıl uyuyabiliyorsun bu şekilde?” diyerek babasının ölmeyip uyuyor olmasından sevinç duymak yerine, onun davranışlarını beğenmeyişi ve yaptıklarından duyduğu rahatsızlığı göstermiştir.

Bu karşılaşmayı, Spinoza’nın nefret beslediği şeyin yok olduğunu hayal eden kimsenin sevineceği önermesiyle birlikte düşündüğümüzde Sinan’ın neden duraklayıp uzaklaştığı daha anlaşılır olmaktadır: “Ruh, Bedenin etki (tesir) gücünü azaltan veya bağlayan objelerin varlığını yok edeni hayal etmeye çalışır, yani kin beslediği objelerin varlığını yok eden şeyi hayal etmeye çalışır; bundan dolayı Ruhta kinin objesinin varlığını yok eden bir objenin hayali ruhun çabasını tamamlar, yani ona sevinç verir; öyle ise Kin beslediği objenin yok olduğunu hayal eden kimse, sevinecektir” (2011: 146). Görüldüğü üzere, ilişkileri bizimle birleşmeyen, eyleme kudretimizi azaltan ve bu nedenle kederle duygulanmamıza yol açan şeyden nefret ederiz ve yok edilmesini isteriz (Deleuze, 2000: 63).

Görsel 5: “Uyku”

Görsel 6: “Uyanma”

Babasıyla ganyan bayinde yaptığı konuşma sonrası Sinan’ı annesiyle odasında görürüz. Sinan bir evrak çantası içerisinde eski bir defter aramaktadır. Annesi o dağınıklık arasında gördüğü fotoğraf albümünü ister. Fotoğraflara bakan anne, kocasının eskiden okul müdürleri, milli eğitimden memurlar gibi önemli şahsiyetlerle görüştüğünü, şimdi ise Sinan’ın sanayiden arkadaşı Ekrem gibilerle gezdiğini söyler. Kocasının değişiminden ve saygınlığını yitirdiğini düşünmesinden dolayı üzüntü içerisinde.

Sinan annesinin babası için eskiden önemli şahsiyetlerle görüştüğünü söylemesi üzerine “Kimmiş bu önemli şahsiyetler”, “Bunlar mı önemli dediğin şahsiyetler?” diyerek küçümseyerek alay eder. Bu tavır Spinoza’nın alay etme “kin beslediğimiz (ya da nefret ettiğimiz) bir şeyde küçümsecek (mépris) bir şey bulunduğunu hayal etmemizden doğan bir sevinçtir” (2011: 184) tanımından hareketle babasına yönelik nefretle ilişkilendirilmesi yanı sıra Sinan’ın sadece babasına karşı değil annesine yönelik de küçümseyici bakışını göstermektedir. Çünkü Sinan’ın gözünde okul müdürleri, memurlar önemli şahsiyetler olarak görülmez.

14 Bu sahnenin, Nuri Bilge Ceylan’ın Mayıs Sıkıntısı filminde rol verdiği Pire Dayı’yı ziyarete gidişlerinde yaşadıkları bir olay arasında ilişki kurmak mümkündür. Ceylan olayı şu şekilde anlatır: “Köyüne gittik, tarladadır filan dediler, tarif ettiler, birtakım tarlalardan geçtik, ücra bir tarlaya vardık. Bağırarak falan tarlada yok gibi görünüyor. Sonra tarlanın ortasına doğru yürüdük, gariban bir tarla, ekinler biçilmiş falan birden onun orada alakasız bir yerde uyuyakaldığını farkettim, böyle ufacak kısacık bir adam, yatmış tarlanın ortasına, buruşuvermiş böyle ve uyuyakalmış. Görünüşü tarlaya uyum sağlamış gitmiş. Ne var bunda denilebilir. Ama bana değişik gelen şey şuydu belki. Uyumak için özel bir yer seçilmemişti. Bir ağaç altı, çimenlik bölge gibi. Ot biçerken yorulduğu anda kendini bırakıvermiş gibiydi” (2012: 88).

Sinan babasına yönelik alayını ve küçümsemesini, bir fotoğrafın arkasına yazdığı “Sonunu bilmediğim bir yoldayım. Yürüyorum” cümlesiyle “Sonmuş! Yürüyomuş! Sanki Tolstoy!” diyerek sürdürür ve “Sende nerede o cesaret yürüyüp gidecek?” diye ekler. Devam eden konuşmadan babanın kaçıp gittiğini ama birkaç gün sonra geri geldiğini öğreniriz.

Anne, zamanın geçip gidişiyile ilgili söylediklerine Sinan’ın, “Sizi mi bekleyecekti bişey yapın edin diye?” verdiği cevabı mutfakta düşünüp, geri gelir. Oğlunun bu cümlesi onu üzmüş ve kızdırmıştır. Anne “Biz senin için hiçbir şey yapmadık mı yani? Nolursa olsun o senin baban” diyerek babasının diğer babalardan farklı oluşunu ve onun için yaptıklarını hatırlatarak, savunur. Sinan, annesi babasının onun için yaptığı güzel davranışları sıraladıkça, kızgınlıkla olumsuz örneklerle karşılık verir. Babasının olumlu özelliklerinin olamayacağını düşünen Sinan’ın bir kez daha nefretle duygulanışını dışavuruşunu izleriz.

Sinan, basılan kitabını almaktan dönüşünde babasının okuluna uğramasının ardından eve girer. Annesi uyumaktadır. Odasına gider ve basılan kitabına bakar. Annesi uyanıp odasına gelir ve babasından parayı alamaması üzerine konuşurlar. Annesi Sinan’a erkeksin, bostan korkuluğu değilsin diyerek parayı zorla da olsa alması gerektiğini söyler. Sinan, annesine sinirlenir. Engellemelere rağmen onunla evlenerek kendisinin kaşındığını söyleyerek annesini üzer. Annesinin evlenmek için onu seçtiğine göre şikayet etmemesi gerektiğini düşünmektedir.

Annesinin gönlünü almak için kitabına “Sevgili Anacığım, her şey senin sayende ve yalnızca senin için” yazıp lütfeder ve kendini beğenmiş bir şekilde annesinin oturduğu kanepeye atar. Kitabın çıkmasına sevinen anne, bu cümleyi okuyunca ağlamaya başlar. Sinan’a, çok sevindiğini ve her zaman bir şeyleri başaracağını bildiğini söyler. Onun hakkında ileri geri konuşanlar, normal değil, deli diyenler olmasına karşın inancını yitirmediğini, özel olduğu için değişik huyları olduğunu düşündüğünü ekler.

Annesinin kitabı bastırarak parayı nasıl bulduyuyla ilgili sorusuna indirimle, borçla bir şekilde bulduğunu söyleyen Sinan babasını kastederek “hep bizim işe yaramaz borç yapacak değil ya” diye ekler. Bunun üzerine annesi kendilerini çok üzmesine karşın, yüreğinin parçalandığını da söyler. Konuşmanın başka bir yerinde babasının genç, yakışıklı, güzel konuşan, okumuş, herkesin para, mal mülk hesabı yaptığı yerde onun toprağın kokusundan, kuzulardan, çayırların renginden bahsetmesinden etkilendiğinden bahseder.¹⁵ Sinan annesine nefretle bakar. Bunu Spinoza’nın, “nefret duyduğumuz şeyden Sevinç duyan birisini hayal edersek onun hakkında nefret duygusu besleriz” (2011: 149) önermesi ile birlikte okuduğumuzda Sinan’ın nefret ettiği babasından annesinin sevgiyle bahsediyor olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

15 Annenin bu sahnede yaşadığı değişen ruh hallerini Baker’den hareketle, Spinoza’nın “ruh dalgalanışları” kavramıyla ilişkilendirebiliriz. Baker bu kavramı şu şekilde açıklar: “... Bizde yalnızca fikirler birbirlerini kovalamakla kalmazlar; aynı zamanda bu fikirlerin herbirine tekabül eden, onlar tarafından belirlenen ‘ruh halleri’de uyanır. Sokakta yürürken hiç sevmediğim Ahmet ile karşılaştım. Bende elbette onu temsil eden bir ‘Ahmet fikri’ oluştu. Ama yalnızca bununla kalmıyor hiçbir şey. Kötü bir duygu, ya da izlenim, Ahmet ile karşılaşmak beni mutsuzlaştırdı, üzdü... Seviniyorum... Demek ki, fikirler yalnızca farklı kuvvetlere sahip olmakla kalmıyorlar, aynı zamanda, Spinoza’nın deyişiyile ‘belirledikleri’ ‘duygulanışlar’da sürekli bir değişim hali yaratıyor... Bir hale daha mahkûm görünüyoruz.: Sevinç-üzüntü-sevinç-üzüntü... İşte hayat budur: Sevinç ile üzüntü duygulanışlarının, fikirler tarafından belirlenmiş olarak, devamlı birbirlerini takip edişi. Bu evrensel insanlık durumunu Spinoza ‘fluctuatio animi’, ruhun dalgalanışları terimiyle ifade ediyor” (2009: 18-19).

Görsel 7, 8: “Anne ile Konuşma”

Sinan’ın babasıyla yaşadığı en farklı karşılaşma elektrik faturası için para almaya babasının okuluna gittiği sahnedir. Sinan basılan kitabını almaktan henüz dönmüştür. Kitapların olduğu paketi açıp içinden bir kitap alarak babasının sınıfına girer. İdris’te bir değişiklik vardır. Suratı asıktır, umursamaz ve tersleyerek konuşmaktadır. Hatta öğrencilerinden birisine kızar ve bağırır. Sinan’la birlikte izleyici de onu ilk kez böyle görmektedir. İdris’in bu kederli halinin nedeni dünyada onu suçlamayan tek canlı olduğunu düşündüğü köpeğinin Sinan tarafından satıldığını bilmediği için kaybolduğunu sanmasıdır. Çünkü sevdiğinin yok olduğunu hayal eden kederlenir. Sevgi ise “bir dış nedenin fikriyle birlikte bulunan bir sevinçtir” (Spinoza, 2011: 146-182).

Görsel 9, 10: “Sınıfta Karşılaşma”

İdris akşam eve döndüğünde karısıyla para ve kumar oynamasıyla ilgili tartışma yaşar ve ona da kızgın cevaplar verir. Ardından Sinan’la konuşan İdris, kumar oynadığıyla ilgili gördüğü şeyi kendisine sormadan, yargılayıp hüküm vererek, infaz ettiğini söyler. Elleriyle çizdiği kayıp köpek ilanını odaya atarak, evi terk eder. Buna rağmen Sinan kumar oynamadığına inanmaz. Annesi de kaybolan köpek için ağlayışını anlatır. Bir yandan onun için üzülmesine bir yandan da kendilerine bir şey olsa kılı kıpırdamayacak olan kocasının köpeği için ağlamasına sinir olduğunu söyler. Anne ve oğul, İdris’in sevdiği köpeğini kaybetmesinden duyduğu keder ve yası komik bulmaktadır.

Filmde bize çevresindekilerde kederli duygulanışlar uyandıran İdris’i tanıtan, baba-oğul ilişkisi hakkında fikir edinerek filmin son sahnesinde karşımıza çıkacak olan baba-oğul konuşmasına hazırlayan bu karşılaşmalar dışında, Sinan’ı daha yakından tanıdığımız, kitabını bastırma çabasına tanık olduğumuz, kederlenmesine neden olan taşrayla ilişkisini izlediğimiz ve Sinan’ın da karşındakileri kederlendirdiği karşılaşmalar da bulunmaktadır.

Sinan’ın romanını bastırabilmesi için paraya ihtiyacı vardır. Romanının basılması için gereken maddi desteği sağlayacağını düşünerek belediye başkanına gider. Belediye başkanı çeşitli bürokratik nedenlerle yardım edemeyeceklerini söyleyerek, çok kitap okuyan birisi olduğunu belirttiği maden işletmeciliği yapan İlhami’ye yönlendirir. İlhami de gerekli parayı vermez. Bu iki karşılaşmayla Sinan’ın taşra bürokrasisi ile ekonomik ilişkiler ağını deneyimleyişini ve taşrayla ilgili hissettiklerinin şekillenişini izleriz.

İlhami'ye yaptığı bu ikinci ziyaretten önce Sinan, belediye başkanıyla yaptığı konuşma sonrası İlhami'yle görüşmek üzere onun işletmesine gider. İlhami orada değildir. Oradan ayrılıp geri dönerken yolda liseden arkadaşı ve muhtemelen sevdiği kız olan Hatice ile karşılaşır. Hatice'nin ne yapacağını sorması üzerine Sinan, kasabasını sevmediğini, dar kafalı, hoşgörüsüz, bezelye taneleri gibi birbirine benzeyen bir sürü insan arasında ömrünü çürütmek istemediğini söyler. Hatice, kızgın bir şekilde "Biz ömür mü çürütüyoruz yani burada?" diye sorar. Hatice, "İnsan neden en yakınında duran hayatı seçip onu yaşamak zorunda ki?" sorusuna Sinan, gerçekten isteyen bir şekilde gidip istediği hayatı yaşayabileceğini söyler. Hatice'ye göre, hayatta birçok güzellikler vardır: Kalabalık ışıltılı caddeler, rüzgarlı tepeler, güzel yemekler. Sinan bunların hepsini gördüğünü ve bir numaraları olmadığını söyler. Hatice güzellikleri saymayı sürdürür: Uzaklara giden gemiler, ılık akşamlar, aşklar, sarhoşluklar, yağmur altında ıslanmalar. Ardından ekler, "Her şey çok yakın gibi ama çok uzak."¹⁶ Birden ağlamaya başlar ve "Aslında ben de gidiyorum yakında. Hep siz mi gideceksiniz biraz da biz gidelim." diyerek bir kuyumcuyla evleneceğini anlatır.

Filmin, biçimsel olarak en etkileyici¹⁷ sahnesi olarak öne çıkan Hatice ve Sinan'ın karşılaşmalarında, keder, sevinç, neşe, hüznün gibi birçok duygulanışı birbiri ardına yaşadıkları yani onların ruh dalgalanışları izlenmektedir. Bu sahnenin bir diğer önemli noktası ise Hatice'nin Sinan'ı öperken dudağını ısırmasıdır. Sinan'ın dudağında oluşan yara, karşılaşmanın bedensel izi olarak, yara geçene kadar Sinan'ın her gördüğünde Hatice'yi hatırlayarak, sevinç ya da keder duymasına neden olacaktır.

Görsel 11, 12: "Hatice ile karşılaşma"

Bu sahne ile birlikte okunması gereken diğer sahne Sinan'ın Hatice'nin eski sevgilisi Rıza ile karşılaşmasıdır. Sinan, Rıza ve diğer arkadaşlarıyla birlikte uzaktan Hatice'nin düğününü izledikten sonra arabaya atlayıp içkileriyle birlikte bir gölet kenarına gelirler. Rıza, Hatice'nin evlenmesinden dolayı kederlidir. Arabadan inip su kenarında bir taş üzerine oturup üzüntü ve melankoli içinde içmektedir. Sinan onun yanına gider ve konuşmaya başlarlar. Rıza, herkes gibi onun da Hatice'yle olan ilişkilerini kışkırdığını ve ayrılmalarına sevindiğini

¹⁶ Sinan'ın annesi ve kız kardeşinin evde sürekli televizyon izlemeleri ile bu konuşma birlikte düşünüldüğünde Hatice'nin anlattığı güzellikleri televizyondan öğrendiği çıkarımı yapılabilmektedir. Televizyonda izlenenler ulaşılabilir görünürken aslında çok uzaktadır. Barbarosoğlu'nun televizyonun köy üzerindeki etkileri üzerine tespitleri bu durumu anlamaya yardımcı olmaktadır: "Oysa televizyon ile birlikte 'orası' diye bir yer yoktur. TV girdiği her yeri zamanlardan 'şimdi'ye, mekânlardan 'bura'ya hapsedmiştir. Köyde kalanların da o eski otantikliği yoktur. Onlar da seyrettikleri programların sunmuş olduğu 'cemaat'ten nasibini almıştır. Böylece köy artık taşradan öte olan değildir. Dairenin birbirine en uzak iki noktası köy ve şehir olarak birbirine en yakın noktadır artık, ekrana yansıyan görüntüler eşliğinde" (2011: 248).

¹⁷ Yüce Dış Ses'ten gelen diyalogların filmi kuşatmasını eleştiren Öztürk, "... özellikle köylü kız ile Sinan'ın ormanda bir araya geldiği sahnede yüzlerdeki duygulanım-imağın tutkuyu saf halde gösteren ve zaman zaman kameranın Kracauer'ın 'gelip geçici' olarak kavramsallaştırdığı ağaçların arasındaki ışık huzmelerini yakaladığı imajlar ile tutkunun saflığını ve kudretini yan yana getirmesi etkilidir."

gördüğünü söyler. Rıza, Hatice'yle ayrılmalarını kendisi ya da Hatice dışında aramakta, liseden beri kızın kafasına girdiklerini düşünmektedir. Sinan, hayatın gerçekleriyle yüzleşince suçu başkalarına attığını, Hatice'nin gözlerinin uzun zamandır fıldır fıldır olduğunu söyler. Rıza'ya göre Sinan yalan söylemekte, o kadar kitap vermesine, saman altından su yürütmesine rağmen Hatice yüz vermediği için böyle konuşmaktadır. Sinan'ın ukalaca "Hiç o kadar emin olma abicim, hiç o kadar emin olma bence" cümlesi üzerine Rıza, kin beslediği kimseye kinle kötülük yapmaya kendisini sürükleyen bir arzuyla (Spinoza, 2011: 192) yani öfkeyle, Sinan'ın üzerine atlar ve kavga etmeye başlarlar. Bu karşılaşmadan da Sinan'ın yüzünde bir morluk kalır. Sonraki sahnede Sinan evde dolabında bulunan aynada Hatice ve Rıza'dan kalan bu izlere bakar.

Görsel 13, 14: "Rıza ile Kavga"

Sinan öğretmenlik ataması sınavına girmek için gittiği Çanakkale'de, dedesinin evinde arayıp bulduğu eski bir kitabı satmak için kitapçıya gider. Kitapçıda Süleyman isimli yazarla karşılaşır. Kendisini yazara tanıtıp, izin isteyip konuşmak için oturur. Konuşma taşra, edebiyat, yazarlık etrafında şekillenir.¹⁸ Konuşmaları sürdükçe yazar Sinan'ın onu dinlememesinden, iğnelemelerinden, tepeden bakan, küçümseyici tavrından rahatsız olmaya başlar. Film boyunca çeşitli sahnelerde gördüğümüz Sinan'ın, bu kibirli yani "insanın sevgi ile kendisi hakkında olduğundan daha üstün hüküm vermesi" (Spinoza, 2011: 188) tavrı sadece insanlara karşı değil Çan'a tepeden baktığı sahnede görüldüğü üzere taşra dahil her şeye yöneliktir.

Yazarın Sinan'la olan karşılaşması o derece kötü bir karşılaşmadır ki bedeninde sinsi bir tutulma baş göstermiştir. O an için tek istediği varlığını korumak amacıyla bir an önce

18 Bu sahnede Sinan'ın üstadın tabiriyle diyerek Nietzsche'den yaptığı "Olgular yoktur, yalnızca yorumlar vardır." alıntısı, Sinan ile Nietzsche'nin "özgür ruh"u arasında ilişki kurulmasına olanak sağlamaktadır. Deleuze "özgür ruh" ve "özgür düşünür" arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: "Kuvvetlerin niteliklerini hesaba katmadığı için, özgür düşünce her zaman tepkisel kuvvetlerin hizmetindedir ve onların zaferini ifade eder. Çünkü 'olgu' her zaman zayıfların kuvvetlilere karşı sahip olduğu şeydir: 'Olgu her zaman aptalcadır, tanrıdan çok öküze benzer.' Nietzsche için özgür düşünürün karşıtı özgür ruhtur; kuvvetleri kökenlerine ve niteliklerine göre yargılayan yorumlayıcı ruh." Nietzsche'de tepkisel kuvvet, itaat etme ya da hareket ettirilme gücü iken etkin kuvvet, hareket etme ya da yönetme gücüdür. Tepkisel kuvvetlerin zaferinin işaretleri olarak ifade edilen hınc, vicdan azabı, çileci ideal nihilizmin biçimleri olarak nitelendirilmektedir (2010: 84-90). Deleuze'e göre "Hiçlik istenci ile tepkisel kuvvetler arasındaki temel suç ortaklığı şudur: Tepkisel kuvvetleri zafere taşıyan, hiçlik istencidir. Hiçlik istencinin etkisi altında evrensel yaşam gerçekdışı hale geldiğinde, tikel yaşam olarak yaşam da tepkisel hale gelir. Yaşamın bütün olarak gerçekdışı hale gelmesiyle tikel olarak tepkisel hale gelmesi aynı anda olur" (2010: 190). Yaşamın bu tepkisel hale gelişi filmdeki karakterlerin davranışlarının tepkisel yönlerini anlamada katkıda bulunmaktadır.

Deleuze, Nietzsche ve Spinoza arasında bağlantılar kurmaktadır. Ona göre "...yazarlar kudretin artışından ve azalışından Nietzsche kudret isteminden bahsettiğinde aynı yoldadır. Nietzsche'nin 'Affekt' dediği şey Spinoza'nın duygu dediği şeyle tam tamına aynıdır - işte bu bakıma Nietzsche bir Spinozacı'dır, onda da kudretin azalışları ve artışları vardır..." (2000: 67). Deleuze'ün Nietzsche ve Spinoza arasında kurduğu ilişkiler, filmdeki karakterlerin davranışlarının anlaşılmasında zenginleştirici bir katkı sunmaktadır.

kendisini mutsuz eden bu kötü karşılaşmadan uzaklaşıp evine gitmektir.

Görsel 15, 16: “Yazarla karşılaşma”

Sinan’ın kitabını bastırabilmek amacıyla başvurduğu yollardan birisi dedesinden aldığı altınları geri ödemeyen imamdan altınları almayı denemek olmuştur. Sinan’ın imamlarla karşılaşması ve yaptıkları konuşmayla ilgili olarak bir röportajda Ceylan şunları söylemiştir:

Özellikle kırsal kesimde, yazar olmak isteyen ve bu konuda özgür olduğunu iliklerine kadar duyumsamak isteyen her gencin karşısına, özgürce ve tüm açıklığıyla fikir beyan etmenin kolay olmadığı tabulardan biri olarak din mevzusu eninde sonunda çıkar mutlaka. Sinan aslında genç imamın dedesine olan altın borçlarını almak ve bunu kitabını bastırmakta kullanabilmek düşüncesiyle yanaşiyor imamlara. Açıkça isteyemediği için de konuşmalar dolambaçlı yollara sapıyor. Din konusundaki tartışmalar bu niyetin gölgesinde gerçekleşiyor. Sinan, bir yandan borcu gündeme getirecek fırsatları kollarken, bir yandan da erkekler dünyasına has bir üste çıkma mücadelesinin girdabına kapılmadan da edemiyor. Bu coğrafyada bu konulardaki ayrık düşünceleri açıklıkla konuşabilmeyi bir tür tabu gibi gören kemikleşmiş bir anlayışa başkaldırmak isteyen bir dürtüyle, düşündüklerini ve kuşkularını açıkça dile getirmenin yaratabileceği ummadık tehlikelerin tuhaf kayguları arasında sıkışıyor. Bu da Sinan’ın söyleyeceklerini, daha dolaylı, soyut, imalı, iğneli ve ikircikli bir kıvama çekmek zorunda bırakıyor (Kolukısa, 2018).

Görsel 17: “İmamlarla karşılaşma”

Böylelikle Sinan’ın taşradan kaynaklı kederinin nedenleri, daha önceki sahnelerle birlikte düşünüldüğünde, zihnimizde oluşmaya başlamaktadır. Sinan, Çan’dan eline olanak geçse, atom bombası atıp yok edecek kadar nefret etmektedir. Nefret etmek bizi yok etme tehlikesi olan şeyi yok etmeyi, yani bizi çözüp dağıtabilecek olan şeyi çözüp dağıtmayı istemektir (Deleuze, 2000: 63). Dolayısıyla Sinan taşradan, kendi tabiatına uygun davranmadığı, var-kalma çabasını ve eyleme gücünü azaltıp, sevinçli duygular duymasını engellediği için nefret etmektedir. Dolayısıyla bu nefreti büyük şehrin çekiciliğinden ve ona duyduğu arzudan kaynaklanmamaktadır (Mollaer, 2018). Çünkü Hatice’yle karşılaşmasında

yaptıkları konuşmada, Hatice'nin taşra dışına ait olduğunu düşünerek saydığı güzelliklerle ilgili söylediği gibi, hepsini görmüştür ve hiçbirinde bir numara yoktur.¹⁹

Sinan'ın kitabını bastırmak için gereken parayı babasının çok sevdiği köpeğini satarak bulduğunu görürüz. Bu da bizi Sinan'ın köpeklerle karşılaşmasına götürmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, her varlık Spinoza'nın var-kalma çabası ilkesi gereği gücü yettiğince varlığını sürdürmeye çabalar (Baker, 2009: 46). Bu hak sadece insanlar için geçerli olmayıp, doğanın diğer tekil varlıkları için de aynı şekilde geçerlidir (Benzer, 2017: 133). Dolayısıyla köpek kötü bir karşılaşma yaşayarak, Sinan'dan daha güçsüz olması nedeniyle sevdiği sahibinden ve mevcut hayatından koparılıp satılmasına direnememiştir. Artık bir yere bağlı olmadan serbestçe dolaşabildiği günler geride kalmış ve satılır satılmaz yeni sahibi onu bağlamıştır.

Görsel 18: "Sevdiğinden koparılma"

Sinan askere gider ve askerlik bitince, kasabasına geri döner. Üzerinde belli bir değişimin izleri görülmektedir. Ceylan, askerlik dönemini kısa bir sahne ile verir. Sinan'ın askerdeki karşılaşmalarını ve etkilerini detaylı göstermez, sadece sezdirir.²⁰

19 Gürbilek, taşra ve büyük şehir ile ilgili şunları söylemektedir: "Taşranın kendisini taşra olarak ayrıştırabilmesi için, kendisinden esirgenmiş bir başka yaşantının, kıyısına itildiği bir merkezin farkına varması, kendisini onun gözüyle görmesi, onun karşısında kendisini eksik, yoksun hissetmesi gerekir. Taşranın ufku her zaman büyük şehirdir. Ona ufuk açan da, onu ufkun berisine kapatan, taşra kılan da büyük şehirdir. Taşra içinde yaşayanlara ancak o zaman dar gelmeye, içi boşalmış bir dış gibi gelmeye, onları o zaman boğmaya başlar" (2010: 57).

20 Ceylan'ın çeşitli röportajlarda kendi askerlik süreciyle ilgili anlattıkları, Sinan'ın değişimini anlamakta ipuçları verecek niteliktedir. "Askere gittim. Askerlik, bu anarşist hayat içinde çok iyi geldi. Bir amaç, yapılması zorunlu olan bir şey. Ankara'da yaptım. Yeni bir şeyi keşfetmemi sağladı askerlik. Uzun süredir Boğaziçi Üniversitesi yüzünden kendimi yalıtığım, yalıtılmak zorunda kaldığım Türk toplumunun her kesiminden insanlardan zengin bir mozaikle karşılaştım. Çocukluk ve gençliğimden hatırladığım, ama bir süredir unutmak durumunda olduğum bir mozaikti bu. Yeniden yurduma karşı bir sevgi oluşturdu içimde" (2012: 23). Bir başkasında Batı'ya ve Doğu'ya yaptığı yolculuklarla birlikte şunları anlatmaktadır: "...Kendimden, buradaki hayatımdan memnun değildim. Gezilerde başıma bir şeyler gelmesini umuyordum. Hayatıma yeni ve güçlü bir yön verecek, anlam katacak bir şeyle karşılaşmak istiyordum. Daha çok kendimden memnun olmamakla ilgili bir şeydi. Hayata yeniden başlama fırsatı, kendini sıfırlamak, yeni bir karakterle yeni ilişkilere atılmak gibi duygulardı. Bu gezilerin çoğunu yayan, bisiklet ya da otostopla yaptığımı göre, kendimi biraz kahraman gibi hissetmek de istiyor olmalıyım. Demek ki normal yaşantımda kendimi silik ve yavan hissediyordum. Ama yeni bir ülkenin yeni bir insan yaratmadığını öğrendim... Yaşamıma yön verebilecek önemli bir düşünceye varmak, hayatımı ciddi, derin, anlamlı yapacak birtakım ilkeler bulmak istiyordum. Sonra gerçekten yüzleşmeye başladım. O kafa karışıklığı içinde, birden o zamana kadar korktuğum, kaçtığım askerlik geldi aklıma. Ve o kadar iyi geldi ki bu düşünce. Sonuçta yapılması zorunlu bir şeydi. Düşünmekten, karar vermekten kurtaracak bir şey olarak görüldü. Büyük bir zevkle dönüp, hemen askere gittim. İnsanın dağınık düşüncelerine yön verecek bir otoriteye her zaman ihtiyacı var. Sorumluluk, bağımlılık, insanın önünde yapılacak zorunlu şeyler olması hayırlı belalar gibi görünüyor şimdi. Özgürlük ağır bir yük" (2012: 63).

Eve dönüşünün ertesinde Sinan kuyunun olduğu köydeki eve gider. Burada babasıyla karşılaşır. Konuşmaya başlarlar. Babası balya almaya gideceğinden bahseder. Sinan “Hadi gidip alalım madem” der. Önceki sahnelerde babasının kendisinden yapılacak işlere yardım etmesini istediğinde terslerken şimdi kendisinin önermiş olması Sinan’daki değişimin bir göstergesidir.

İşlerinin bitmesinin ardından konuşmaya devam ederler. Sinan kuyuyu sorar. Babası, bu kez köylülerin haklı çıktığını, o kadar kazmasına rağmen suyun çıkmadığını söyler. Sinan’ın “Ne yani vazgeçtiğini söylemeyeceksin herhalde?” demesi üzerine “Aynen öyle. Tabi haklı çıksak. Hiç olmazsa bu konuda haklı çıkabilsek baya iyi olacaktı da napalım olmadı” der. Konuşmanın devamında Sinan babasının kitabını okuduğunu öğrenir. Buna inanamaz. İlk kez kitabını okuyan birisiyle karşılaştığı için şaşırır ve sevinç duyar. Ahlat ağacı bölümünü, babasının okulun karşısındaki ahlat ağacına bakarak anlattıklarından hareketle yazmıştır. Babasını, kendisini, bazı yönlerden dedesini de ahlat ağacına benzettiğini söyleyerek, “Uyumsuz, yalnız, şekilsiz” diye ekler. Babası da “Herkesin bir tabiatı var tabi ondan kaçış yok. İş onu kabullenip sevebilmekte” der.

Sinan ve babasının bu iki cümlesi, var-kalma çabası [conatus] ile birlikte düşünüldüğünde, ahlat ağacının nasıl karakterlerin sembolik ifadesine dönüştüğü görülebilmektedir. Ceylan, ahlat ağacıyla ilgili, “Yalnız, garip, sahipsiz bir ağaçtır. Öksüz bir çocuk gibi öyle kendiliğinden biter bir yerlerde. Çorak yamaçlarda, taşlı tepelerde bile dünyaya gelse, tutunur hayata kene gibi, bırakmaz, kimsesiz bir sokak çocuğu gibi ekmeğini taştan çıkarmasını bilir... Ahlat gerçekten de yamuk yumuk, şekilsiz, her an kavgaya tutuşverecek gibi sinirli bir hali olan kara kuru bir ağaçtır” der (Kural, 2018).²¹

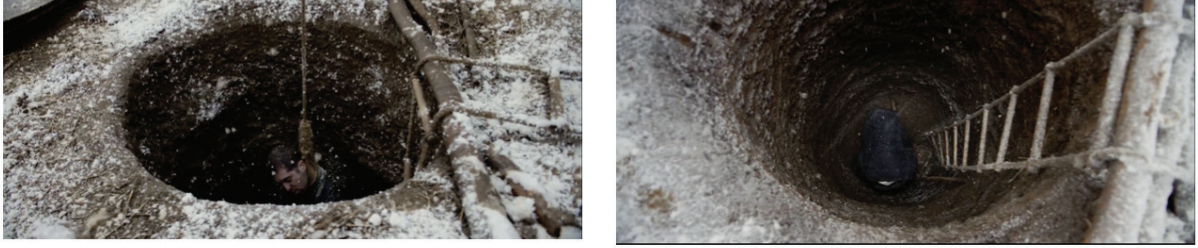
Var-kalma çabası [conatus] ise “...beden ve zihinden meydana gelmiş bir bireyin içsel özüne dayanarak kendine özgü bireyliğinde kalmaya çabalaması” (aktaran Benzer, 2017: 133) olarak ele alındığında, koşullar ne olursa olsun ahlat ağacının tabiatına uygun bir şekilde var-kalma çabasıyla, onların taşra koşullarında var-kalma çabaları arasında ilişki kurulmaktadır.

Bu anlamda, İdris’in kurduğu cümle ile kendine bakışı uyuşmaktadır. O, başta kendi ailesi olmak üzere, çevresindeki insanların kendilerinininki gibi olmayan tabiatını (örneğin, onlar gibi bir baba değildir, onlar gibi paraya önem vermemektedir) kabullenmeyip, hakkında dedikodu yapmalarına ve ona karşı kötü davranmalarına rağmen kendi tabiatını kabul edip, sevmektedir.²²

21 Mollaer’e göre ahlat ağacı, İdris’i, Sinan’ı ve onların taşralılık durumlarını merkeze alan bir metafordur. “Ahlat ağacı, ontolojik bir ‘tek’liktir; bir ‘orman gibi kardeşçesine’ olamaz. Başka ağaçların birlikteliğinin taşrasıdır; başka ağaçlar birliktir, o yalnız; varoluşçu dille söylersek –özellikle Sinan’ın durumunda- başka ağaçlar onun cehennemidir... Taşra bir varoluş durumu olarak hikâyeye damgasını vurmaya devam etmektedir. Filmin bazı yorumcuları psikanalitik tefsirin cazibesine hızlıca kapılmışlarsa da, Sinan’ın babayla olan ilişkisine asıl damgasını vuran olgu, ilçedeki insan ormanında bir ahlat ağacı gibi duran, bu tutumu nedeniyle yanlış tanınan, doğru tanınma derdi de olmayan babanın ‘taşralaşma’ durumundan kaçıştır. Sinan’ın film boyunca geçen kaçışlarından biri, belki de bunların en önemlisi. ‘Yalnız’ başına, kopuk, ormanın ‘konser’inden uzakta ahlat ağacı babası gibi olmayacaktır o. Bir tepeden bakmasını (filmdeki etkili sahnelerden biri) haklı kılacak ‘kültürel sermaye’ stoğuyla gelmiştir taşraya. Üniversitede tanıdığı varoluşçu edebiyatçı-filozoflar ve elinde Ahlat Ağacı başlığını taşıyan bir kitapla. Sesini duyurmayı, tanınmayı, ahlat ağacı olmamayı arzulayan ihtiraslı bir yazar olarak. Öğretmenlik diplomasıyla atanmak üzere girdiği merkezi kamu sınavına hiç asılmaması da, meselenin bir mekân olarak taşradan kopma arzusundan ziyade ahlat ağacı olmama arzusunda toplandığını ortaya koyuyor” (Mollaer, 2018).

22 İdris karakterinin Ceylan’ın babasından izler taşıdığını söylemek mümkündür. Ceylan babasıyla ilgili şunları söylemektedir: “Çok tipik bir kasabaydı. Değer yargıları, doğruları, yanlışları sonderece keskin bir çevreydi. Bu çevre içinde babamın hayat görüşü etrafındakilerden oldukça farklıydı.” “Babam

Konuşmanın çakal sesleriyle kesildiği anında Sinan kuyuya bakar. Kamera yavaş yavaş kuyuya yaklaşır ve kuyuda ipe asılı cansız bedeniyle karşılaşırız. Filmin, Sinan'ın intiharıyla bittiğini düşünürken Sinan'ın kuyu içerisinde olduğunu ve kuyuyu kazdığını görürüz.

Görsel 19, 20: “Ölüme karşı hayat”

Bu finalle birlikte Sinan ölümü değil, hayatı seçmiştir. Peki ölümü değil hayatı seçmek ne anlama gelmektedir?

Spinoza'ya göre intihar edenlerin yani kendilerini ölüme bırakanların “ruhları güçsüzlüğe uğramıştır ve büsbütün kendi tabiatlarıyla karşıtlık halinde bulunan dış nedenler tarafından yenilmişlerdir” (2011: 212). Bir kimse kendine faydalı olana karşı arzu duymaktan, ya da kendi varlığını korumaktan vazgeçmez. Vazgeçiyorsa, bu tabiatının zorunluluğu ile değil, ancak dış ve kendisine karşıt bir neden önünde yenilmesinden kaynaklıdır. Yani her zaman gıdası nefret olan, ya da kendisine ölüm veren dış nedenlerin baskısı altında olmalıdır (2011: 2014). İntihar eden kişi, “kendisi dışındaki şeylerle baş edemediğinde, kendi sınırlı gücünü aşan dışsal nedenler olduğunda bu kararı verir” (aktaran Nahum, 2010: 93). Balanuye'ye göre intihar eden varlığın, “yaşama arzusu duyamaz olduğunu, yaşamayı sevinçle sürdürme güç ve ısrarının azaldığını düşünürüz. İşte, yaşamaya karşı bu iştah kaybı Spinoza için tümüyle edilgin bırakılmış olmanın ve eyleme gücünün ciddi biçimde ortadan kaldırılışının bir sonucudur” (2016: 168).

Oysa bunun tersine Sinan'ın var-kalma çabasının, yaşamayı sürdürme güç ve ısrarının arttığı görülmektedir. Öztürk, bu durumu “her şeye rağmen hayat devam ediyorsa, tüm umutsuzluğa karşın Spinoza'nın Conatus'u, 'çabası' devam etmelidir. Candide'de 'bahçe ekmeye devam', Kurusawa'nın Yedi Samuray'ında 'pirinç ekmeye devam' ve Ahlat Ağacı'nda 'kuyu kazmaya devam'” şeklinde ifade etmiştir (2018: 227).

Sonuç

Spinoza'nın “var-kalma çabası” kavramı, her sonlu varlığın var-kalma arzusunun olduğunu ve var-kalmak için çaba içerisinde olduğunu belirtmektedir. Bireysel ve kolektif yaşantımızda ya da varoluşumuzun bütün alanlarında fikirler ve duygulanışlar birbirlerini takip ederek, etkiler oluşturmaktadır. Spinoza'ya göre hayat, neşe/sevinç ve keder/üzüntü duygulanışlarının, fikirlerle belirlenmiş olarak birbirlerini takip edişi üzerine kuruludur. Ayrıca sevinç, keder ve arzu duygulanışları, diğer tüm duygulanışların kendilerinden türediği temel duygulanışlardır.

köylü olmayı değil köyde yaşamayı seçmiş biri. Köylülere, ya da kasabalılara da hiç benzemeyen biri. Rasyonel düşünceye önem verişile, dinî inançlarının zayıflığıyla, kahveye gitmeşiyle, bilgiye ve okumaya aşırı düşkünlüğüyle ve özellikle de yeteneklerini pazarlamayışıyla” (Ceylan, 2012: 20-90).

Gündelik hayatımız, zorunlu karşılaşmaların bedenimizin var-kalma ve eyleme gücümü artıran etkilenişler -neşe/sevinç- ile var-kalma ve eyleme gücümü azaltan etkilenişler -keder/üzüntü- arasında salınıp durmaktadır. Kısacası hayatımız, kaçamayacağımız şekilde sevinçlendiren ve kederlendiren karşılaşmalar ile doludur.

Bu durum, Ahlat Ağacı filminde izlediğimiz karakterlerin gündelik hayatı için de geçerlidir. Filmi, üniversiteden mezun olduktan sonra yazdığı ilk kitapla birlikte memleketine dönen Sinan'ın yaşadığı çeşitli karşılaşmalar ve var-kalma çabası üzerinden incelediğimiz de, Sinan'ın bu karşılaşmalarda, diğer varlıklar (sattığı babasının köpeği de dahil) üzerinde etkide bulunmasının yanı sıra onlardan etkilendiğini de görmekteyiz. İyi olan karşılaşmalar, karakterlerin var-kalma ve eyleme gücünü arttırarak sevince (ve ondan türeyen diğer duygulanışlara) sürüklerken, kötü karşılaşmalar, var-kalma ve eyleme gücünü azaltarak onları kedere (ve ondan türeyen diğer duygulanışlara) sürüklemektedir.

Filmde, Sinan'ın yaşadığı karşılaşmalar ayrıca, babası ve taşra hayatı ile ilgili de bilgiler vermektedir. Sinan'a göre babası ve taşra kendisinin var-kalma gücünü azaltan ve nefret uyandıran iki ana öğedir. Karşılaşmalar boyunca da, babası ve taşraya duyduğu nefretin gerekçelerini öğreniriz.

Film boyunca kitabını bastırmak için gerekli parayı bulma sürecine tanıklık ettiğimiz Sinan, kitabının basılmasından sonra askere gider. Sinan'ın askerdeki karşılaşmaları ve etkilenişleri üzerine detaylı bilgi sahibi olamasak da eskisi gibi olmadığını ve değiştiğini görmemizin yanında varlığını sürdürme güç ve ısrarında azalma görürüz.

Filmin sonunda babasıyla olan karşılaşmalarında Sinan, kendilerini ahlat ağacına benzetir. Yaşadıkları taşarının uyumsuz, yalnız, şekilsiz ahlat ağacıdır onlar. Aynı zamanda, ahlat ağacının tabiatına uygun bir şekilde var-kalma çabası gibi onlar da taşra koşullarında var-kalma çabasındadırlar. Bu nedenle film, Sinan'ın intihar etmesiyle değil, babasının vazgeçtiği kuyu kazmayı kendisinin sürdürmesiyle sonlanır. Bir ahlat ağacı olarak, var-kalmayı sürdürmeyi seçmiştir.

Bu anlamda, bir karşılaşma olarak Ahlat Ağacı, kahramanlarının taşrada yaşadığı var-kalma çabası ve duygulanışları aşarak, seyircinin kendi gündelik var-kalma çabası ve duygulanışları üzerine düşünsel bir davete dönüşmektedir.

Kaynakça

Akal, Cemal Bâli, (2016). *Varolma Direnci ve Özerklik Bir Hak Kuramı İçin Spinoza'la*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Akarsu, Özge, (2015). "*Spinoza ve Hobbes'ta Çokluk Kavramı*", Güçlü Ateşoğlu & Eylem Canaslan (der.), *Spinoza ile Karşılaşmalar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 208.

Argın, Şükrü, (2017). "*Spinoza ile Karşılaşmalar ya da Düşünce Dünyamızın Spinoza ile İmtihanı*", *Teorik Bakış*, 9, s. 21.

Baker, Ulus, (2009). "*Kullanışlı Bir Felsefe: Spinozacılık*", Ege Berensel (der.), *Yüzeysel Fragmanlar*, İstanbul: Birikim Yayınları, s. 17-19.

Baker, Ulus, (2009). "*Spinoza ve Aşkın Diyalektiği*", Ege Berensel (der.), *Yüzeysel Fragmanlar*, İstanbul: Birikim Yayınları, s. 28.

Baker, Ulus, (2009). "*Spinoza: Hayatın Geometrisi*", Ege Berensel (der.), *Yüzeysel Fragmanlar*, İstanbul: Birikim Yayınları, s. 31.

- Baker, Ulus, (2009). *"Spinoza'nın Etika'sının Sunuluşu"*, Ege Berensel (der.), *Yüzeybilim Fragmanlar*, İstanbul: Birikim Yayınları, s. 46.
- Balanuye, Çetin, (2016). *Spinoza Bir Hakikat İfadesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Balanuye, Çetin, (2017). *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor? Reddedilemeyecek Bir Felsefi Teklif*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barbarosoğlu, Fatma, (2011). *"Taşranın ve Büyük Kentin Endam Aynası: Köy"*, Tanıl Bora (der.), *Taşraya Bakmak*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 248.
- Benzer, Cemal, (2017). *"Spinoza'da Bireylik Özünü ve Kimliği Olarak Conatus"*, *Teorik Bakış*, 9, s. 133.
- Ceylan, Nuri Bilge, (2012). *"Nuri Bilge Ceylan ile Kişisel Yolculuklar"*, Mehmet Eryılmaz (der.), *Söyleşiler*, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, s. 20-23-88-90.
- Deleuze, Gilles, (2000). *Spinoza Üzerine On Bir Ders*. (U. Baker, Çev.), Ankara: Öteki Yayınları.
- Deleuze, G; Guattari, F. (2001). *Felsefe Nedir?* (T. Ilgaz, Çev.), İstanbul: YKY.
- Deleuze, Gilles, (2005). *Spinoza Pratik Felsefe*. (U. Baker, Çev.), İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, Gilles, (2010). *Nietzsche ve Felsefe*. (F. Taylan, Çev.), İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, Gilles, (2013). *Spinoza ve İfade Problemi* (A. Nahum, Çev.), İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Fransez, Moris, (2012). *Spinoza'nın Tao'su Akıllı İnançtan İnançlı Akla*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Gamlund, Espen, (2007). *"Who Has Moral Status in the Environment? A Spinozistic Answer"*, *The Trumpeter Journal of Ecosopy*, 23 (1), s. 7.
- Gürbilek, Nurdan, (2010). *Yer Değiştiren Gölge*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Hardt, Michael, (2012). *Felsefede Bir Çıraklık*. (İ. Öğretir & A. Utku, Çev.), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Kalaycı, Nazile, (2015). *"Spinoza'nın Ethica'sı Bağlamında Mizahın Politik İşlevi"*, Güçlü Ateşoğlu & Eylem Canaslan (der.), *Spinoza ile Karşılaşmalar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 245.
- Kolukısa, Emrah, (2018). *"Nuri Bilge Ceylan: Hissetmek Değil Anlamak Önemli"*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kultursanat/985762/Nuri_Bilge_Ceylan__Hissetmek_degil_anlamak_onemli.html. Erişim Tarihi: 10.12.2018.
- Kural, Nil, (2018). *"Sevilmesi Zor Bir Karakter Kurmak Önemliydi"*, <http://www.milliyet.com.tr/sevilmesizorbirkarakterkurmak/pazar/haberdetay/27.05.2018/2676671/default.htm>. Erişim Tarihi: 10.12.2018.
- Mollaer, Fırat, (2018). *"Taşra: Bir Varoluş Olgusu - 'Ahlat Ağacı'nı Bir Taşra Metaforu Olarak Okumak"*, <http://www.e-skop.com/skopbulen/tasra-bir-varolus-olgusu---ahlat-agaci-ni-bir-tasra-metaforu-olarak-okumak/3841>. Erişim Tarihi: 15.12.2018.
- Nahum, Alber, (2010). *"Ölüm Değil, Hayatı Düşünmek: Spinoza'nın Ölümü Kavrayışına İlişkin Bir Taslak"*, A. Özgün & Y. M. Madra & A. O. Gültekin (yay. haz.), *Sanat ve Arzu Seminerleri 2010*, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, s. 91-93.
- Öztürk, Serdar, (2018). *"Ahlat Ağacı: 'Yüce Dış Ses'in Kuşattığı Film"*, *SineFilozofi Dergisi*, 3(5), s. 227.
- Spinoza, Benedictus (2011). *Etika*. (H. Z. Ülken, Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tatián, Diego, (2016). *Spinoza. Bir Başlangıç*. (A. Dokuzlu, Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Yaşar, İraz, (2017). *"Conatus Versus Güç İstenci"*, *Teorik Bakış*, 9, s. 53.
- Yücefer, Hakan, (2017). *"Ahlak için Başka Bir Soykütük: Deleuze'e Göre Spinoza'nın Pratik Felsefesi"*, *Teorik Bakış*, 9, s. 79-80.